

SZEMLE KÖNYVEK

SIRIN MAMA NYUGATI HADJÁRATA, AVAGY EGY ISTENNŐ SZÜLETÉSÉNEK CSODÁS TÖRTÉNETE

Kínai nyelvből fordította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Sárközi Ildikó Gyöngyvér. (Kultúrák Keresztútján, 29.) ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet–PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék–L’Harmattan Kiadó–Könyvpont Kiadó, Budapest, 2022, 167 oldal

A soknemzetiségű Kína folklórájának kicsiny, ám mégis figyelemre méltó szeletét tartalmazza az a kötet, amely *Sirin mama nyugati hadjárata, avagy egy istennő születésének csodás története* címmel jelent meg a Károli Gáspár Református Egyetem Kínai Tanszékén oktató és a Magyar (korábban Eötvös Loránd) Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetében dolgozó Sárközi Ildikó Gyöngyvér jóvoltából. A sibe kulturális örökségét és ennek a nemzeti identitásukban betöltött szerepét már 2010 óta kutató¹ Sárközi jelen kötete az alig 200 ezer főt számláló és ma már Kína különböző részein kisebb-nagyobb csoportokban élő, nomád eredetű nép egyik központi jelentőségű elbeszéléscsoportját mutatja be. Mint azt a könyv szerzője írja, „a Sirin mamáról szóló történetekre a sibe értelmiség úgy tekint, mint a népük eredetének feltárását, homályba vesző ősi múltjuk megrajzolását segítő legfőbb források egyikére”. E forrásművet némiképp sorsszerű módon, ama bizonyos, a magyar néprajzkutatók által is gyakran hangoztatott „utolsó óra” jegyében alig másfél évtizede örökítették meg. Fennmaradása annak az északkelet-kínai sibe férfinak, He Junyounak (1924–2012) köszönhető, akinek családjában a történetmondás hagyománya a 20. század közepéig nemzedékről nemzedékre öröklődött.

Sárközi Ildikó Gyöngyvér könyvének több mint félszáz oldalas bevezető tanulmánya felvázolja a műfaji értelemben leginkább eposznak minősíthető szövegemlék történeti és kulturális hátterét. Szót ejt a Kína északi határvidékein immár legalább kétezer éve élő sibékről, akik valószínűsíthetően az ottani sztyeppét uraló nomád népek egyikének, a xianbeieknek a leszármazottai. Főbb csoportjaik jelenleg Belső-Mongólia keleti vidékén, illetve szétszórta három észak-kínai tartományban, valamint az északnyugati határvidéken, a Xinjiang Ujgur Autonóm Területen élnek. A 18. század elején szakadtak el egymástól, amikor besorozták őket a mandzsu hadseregbe, és a terjeszkedő Orosz Birodalom elleni védelmi rendszer részeként különböző helyőrségekben telepítették

<https://doi.org/10.24391/KELETKUT.2023.2.169>

¹ Vö. Sárközi Ildikó Gyöngyvér, *A mártírium homályából. Sibe ösök és hősök a kínai nemzetépítés oltárán*. Budapest–Pécs, 2018, 15–16.

le őket határörnek. Innen ered az a jelentős mandzsu hatás, amely nyelvüket, írásrendszerüket és szokásaik egy részét érte. A sibe nyelv azonban manapság már csak az északnyugatra telepített sibék körében él, legtöbb csoportjuk a 20. század végére nyelvileg asszimilálódott a kínai (han) többséghez.

A bevezető tanulmány, mintegy tovább írva a fent említett monográfiát, részletesen elemzi a sibe kulturális örökség megőrzésének viszontagságos és ellentmondásos történetét, azt a komplex kulturális hagyatékot, amely szájhagyományozott formában maradt ránk, és amelyben több évszázados rítusok, hiedelmek és éntudat összegződnek. A Sirin mama-kultuszról rekonstruálható folyamat pontosan beleillik az Eric J. Hobsbawm és Terence Ranger² által kifejtett elméletbe, amelyben a kulturális örökség kollektív emlékezetet formáló erejéről esik szó számos példa alapján. Sirin mama alakjának és kultuszának örökségesítése ugyanis valóban kulcsfontosságú a sibe népi kultúra értelmezése szempontjából: megmutatja, hogy e mitikus történeti szereplő miként vált kultúrhérosszá, a családok fennmaradásáért felelős istenséggé, a gyermekek védelmezőjévé. Jelképe, a kötél (zsinór) a legtöbb hagyományörző sibe családnak máig is féltve őrzött kultusz tárgy, amelyet a holdújév ünnepén a lakás egy meghatározott pontján kifeszítenek, és arra különböző jelképes tárgyakat függesztenek.

E kultusz szimbolikus formái – egyes településeken és családi körben – még a 21. századot is megérték, ellentétben mindazokkal a narratív tradíciókkal, melyek csak bűvópatakszerűen maradtak fenn. További xinjangi kutatások vélhetőleg árnyalhatják e képet, jelenlegi tudásunk szerint azonban Sirin mama (és a többi sibe istenség) története legteljesebb formájában a kelet-kínai Shenyang környékén maradt fenn. A 18. század elején erre a vidékre telepített sibe csoportokkal kapcsolatos az ottani Sibe ősök temploma, amely a kulturális forradalomig a fő vallási-szellemi központjuk volt. Amint Sárközi precíz módon nyomon követi, az 1988-ban kiadott *A shenyangi sibék krónikája* című könyvben³ olvasható az első híradás Sirin mama történetéről, igaz, mindössze egyetlen rövid elbeszélés formájában, amelyet egy húsz évvel későbbi kiadvány⁴ kivonatos formában megismételt. Ezért is volt a kutatók számára is revelációszerű az a 2000-es évek elején napvilágra került narratív hagyománykör, amely merőben más megvilágításba helyezte az egész addig ismert tradíciót.

Folklorisztikai szempontból itt kezdődik Sárközi Ildikó Gyöngyvér tanulmányának legizgalmasabb része, amely arról szól, hogy az addig szórványos 19–20. századi sibe népköltészeti gyűjtések után hogyan került elő egyszer csak

² Eric J. Hobsbawm–Terence Ranger, *The Invention of Tradition*. Cambridge, 1983.

³ *Shenyang Xibozu Zhi* [A shenyangi sibék krónikája]. Ed. by Shenyang Shi Minwei Minzu Zhi Bianzuan Bangongshi. Shenyang, 1988, 227–238.

⁴ *Xibozu Jianshi* [A sibe nemzetiség rövid története]. Ed. by „Xibozu Jianshi” Bianxiezu–„Xibozu Jianshi” Xiudingben Bianxiezu. Beijing, 2008, 150–151.

a maga impozáns teljességében a sibék narratív formát öltött mitológiája, amely eredethagyományuk fő forrása is.

A Sárközi által kínaiból magyarra fordított forrásmű tartalmi kivonata szerint Sirin egy nomád kislány, aki egy titokzatos „ősöreg halhatatlan” segítségével csodás képességekre tesz szert, majd szülei helyett hadba vonul, hogy legyőzzön három, a füves sztyeppék törzseit rettegésben tartó nyugati rablóvezért. Az ellenség felett aratott győzelmét követően Sirin védelmébe veszi és hazaviszi szüleikhez a rablók által elhurcolt gyermekeket, így válik a gyermekek és a családok oltalmazójává, és kapja meg a megtisztelő „Sirin mama” nevet. Ez az eredeti szüzsé, amelyhez utóbb sok más hagyományréteg is társult, az eposzi hősből mindinkább isteni szerepkörbe emelve Sirint.

A kiemelkedő tudású mesemondóról, az 1924-ben született He Junyouról viszonylag kevés adatot közölnek a történeteit sajtó alá rendező kutatók. Annyi bizonyos, hogy a mesemondás hagyománya a családjában generációról generációra öröklődött. A történeteket a dédnagyapja még mandzsu nyelven mondta el, a család fiatalabb tagjai azonban már keverték a mandzsu és a kínai nyelvet. Már a nyolcvanadik életévét is betöltötte, amikor elhatározta, hogy lejegyzí az őseitől hallott szájhagyományt, és füzetek sokaságát írta tele – immár kínai nyelven. Munkájában a helyi iskolaigazgató is segítette, és talán ő hívta fel rá a kutatók (a Yuhongqui Kulturális Központ munkatársai, valamint a Liaoningi Egyetem néprajzos tanárai és diákjai) figyelmét, akik 2008 nyarán hozzákezdték He Junyou történetrepertoárjának magnetofonos lejegyzéséhez. A gyűjtés meglehetősen intenzitással több hónapon keresztül tartott, és 2009 tavaszára fejeződött be, majd példás gyorsasággal ki is adták két kötetben, *He Junyou sibe történetei* címmel 2009-ben.⁵ A 263 oldalas első kötet csak Sirin mama történetét foglalja magában, a második, amely 353 oldal terjedelmű, a Harkanról és a sibék által tisztelt más istenségekről szóló hagyományok korpusza. A Sárközi Ildikó által magyarul közreadott részlet a kínai kiadvány *Sirin nyugati hadjárata* című első nagy fejezetének fordítása (amely 23 kisebb alfejezetre tagolja a nagyszabású epikus alkotást).

Sirin mama története kulturális jelentőségétől és esztétikai értékétől függetlenül is tudományos kérdések sokaságát veti fel. Ezek közül többre Sárközi Ildikó Gyöngyvér is kitér a mű bevezetőjében. Mivel az említett két kínai kötet nem kritikai igényű kiadás, további kutatásokat igényel annak eldöntése, hogy a mesemondó által papírra vetett történetek mennyiben azonosak az élőszóban elmondott (felolvasott?) szövegváltozatokkal, és hogy a kézirat mely része hangzott el félig-meddig spontán módon a gyűjtési szituációban. Milyen mértékben nyúltak bele a szövegbe a gyűjtők és a szöveggondozók a kiadást megelőzően?

⁵ He Junyou–Shenyangshi Yuhongqu Wenhuaquan, *He Junyou xibozu changbian gushi* [He Junyou sibe történetei]. Shenyang, 2009.

Milyen előadói képességei voltak He Junyounak, továbbá – Ortutay Gyula terminológiáját követve⁶ – alkotó vagy reprodukáló típusú mesemondó volt-e?

Legalább ennyire fontos folklorisztikai kérdés, hogy Sirin mama története milyen tágabb népköltészeti örökség része. Többé-kevésbé egyedülálló mű, vagy keletkezésének társadalmi körülményeit és motívumkincsét illetően beágyazódik Közép-Eurázsia nagyepikai alkotásainak sorába? És egyáltalán: mi ennek a csodálatos prózaepikai alkotásnak a műfaja, vagy mi volt évszázadokkal ezelőtt? Eposz? Vagyis a többi rokonítható alkotáshoz hasonlóan versben vagy ritmikus prózában mesélték és énekelték eredetileg? A prózává oldódás tendenciája ugyanis a nemzetközi folklórban számos nagyepikai műfajt (eposz, hősenek, ballada) érintett. Mindenesetre Sirin mama nyugati hadjáratának története, pontosabban történetfüzére ma ismert formájában már a mondákkal is rokonítható, és egy olyan „naiv eposz”,⁷ amely epikus ciklusként a kiemelkedő hőssel történt kalandokat lineáris formában adja közre. Sárközi egyik lábjegyzetében utal arra, hogy a szülei helyett hadba vonuló lányról egy másik népköltészeti alkotás is ismert a sibék körében (a *Mulan verse*), sőt a harcban kitűnő lány elbeszéléstípusa az évszázadok folyamán Kínában szélesebb körben is elterjedt. Mindez azonban tágabb eurázsiai vizsgálódást is megérne.

A *Sirin mama nyugati hadjáratában* megörökített kalandok sora tehát főképpen népköltészeti kontextusban értelmezhető. Az azonban, hogy a nevezett hős kultikus tisztelete egészen napjainkig domináns maradt, még inkább szembetűnővé teszi az alakjához fűződő vallási tartalom szinte teljes hiányát e műben. Mint azt Sárközi is megfogalmazza, e momentum nyilvánvalóan az örökségesítés szándékából fakad: a kínai társadalmi közegre és a 20. századi ideológiákra is tekintettel Sirin mama története a hazaszeretet jegyében (re)konstruált mikrotörténelem egy fontos dokumentuma (is) lett. Annak lenyomata, hogy – miként a mű magyar közreadója fogalmaz – „mi az, amire ezek az emberek emlékeznek, vagy még inkább: amire emlékezni és emlékeztetni akarnak” (59. old.).

He Junyou folklór hagyatékának egyelőre csak mintegy tizede olvasható magyar nyelven. Bizonyára nem kevés tudományos haszonnal járna, ha az e munkát sajtó alá rendező kutató vállalkozna mind a két fent említett kötet közreadására vagy legalábbis a Sirin mamáról szóló első kötet egészének lefordítására. Az, hogy Sárközi Ildikó Gyöngyvér etnológusként a sibék lakta vidékeket járva már több mint fél évtizedet töltött el Kínában, mintegy predestinálja őt a kutatás folytatására. Mint írja, bár terepmunkája során a nevezett idős mesemondóval nem találkozott, több településen is részt vett a Sirin mamának bemutatott áldozatokban, és maga is hallott róla szóló történeteket. Némi gyűjtői és

⁶ Ortutay Gyula, *Fedics Mihály mesél*. Budapest, 1978², 7–19.

⁷ Vö. Arany János, Naiv eposzunk. In: Uő, *Prózai művek I*. Sajtó alá rend. Keresztury Mária. (Arany János Összes Művei, 10.) Budapest, 1962, 264–272.

kutatói szerencsével tehát a He Junyou által megőrzött hagyománykör Xinjiang sibék lakta vidékein néprajzi terepmunkát végezve bizonyára még bővíthető lenne eposztöredékekkel, mondákkal és más népköltészeti alkotásokkal. Jelen formájában a kutatói naprakészség és a kutatás tárgya iránti mély elköteleződés szép példája a Sárközi által közreadott kötet, amely ha korábban lát napvilágot, *A világ eposzai* című könyvsorozatnak is részét képezhette volna.

Magyar Zoltán

